

Rudolf Rocker

ARVET FRÅN ENVÄLDET

•
Översättning från tyska av Evert Arvidsson

FEDERATIVS FÖRLAG

Originalets titel:
ABSOLUTISTISCHE GEDANKENGÄNGE
IN SOZIALISMUS

I.

Vår bild av de djupare orsakerna till dagens världskatastrof blir ofullständig, om vi förbiser den förberedande roll som socialismen och den moderna arbetarrörelsen har spelat för den nuvarande kulturtragedien. I detta avseende är de andliga strävandena i den tyska socialistiska rörelsen av särskild betydelse, därför att den under många årtionden har övat inflytande på de socialistiska arbetarpartierna i Europa och Amerika.

Den moderna socialismen var i grund och botten endast en fortsättning på den stora liberala tankeströmningen under det 17:de och 18:de århundradet. Liberalismen hade tillfogat den furstliga absolutismen det första dödliga slaget och länkat det sociala livet in på nya banor. Liberalismens idéella resning fann sitt högsta uttryck däri, att den personliga friheten tillerkändes en avgörande roll vid varje form av kulturell nygestaltning, och genom faktiskt ådagalagd vilja att hålla statens makt inom trånga gränser. De helt nya utblickar vilka därmed öppnats för mänsklighetens framtida utveckling, hade obetingat måst leda till att alla politiska maktsträvanden övervunnits och till att en sakkunnig förvaltning av de samhällsliga angelägenheterna upprättats — allt detta under

förutsättning att liberalismens ekonomiska insikter hållit jämna steg med dess politiska och sociala uppfattning. Men så var dessvärre inte fallet.

Under ständigt växande inflytande från den sig allt raskare utbredande monopoliseringen av de naturliga rikedomarna och de genom socialt arbete frambringade värdena, utvecklade sig ett nytt system av ekonomiskt beroende, vilket på ett ödesdigert sätt motverkade liberalismens verkliga grundsatser och ursprungliga strävanden. Detta system av ekonomiskt beroende har också med inre följdriktighet utvecklats till den nya absolutism, som i våra dagars totala stat har funnit sitt fulländade och skamliga uttryck.

Denna tingens utveckling hade den socialistiska rörelsen kunna förhindra, därest den inte själv till övervägande delen dragits in i den farliga virvel vars ödeläggande följder har utvecklat sig till dagens allmänna kulturkatastrof. Den socialistiska rörelsen hade kunnat bli arvtagare till den liberala tanken och genom att bekämpa de ekonomiska monopolen och ställa produktionens resultat till allas förfogande kunnat lägga en positiv grundval för den vidare utvecklingen. Genom ekonomisk komplettering av liberalismens politiska och sociala idéströmningar, hade socialismen kunnat utveckla sig till ett betydelsefullt inslag i den mänskliga målmedvetenheten och till bäraren av en ny social kultur. Faktum är också att män som Godwin, Owen, Thompson, Proudhon, P. y Margall, Pisacane, Bakunin, Guillaume, De Pape, Reclus och senare Krapotkin, Malatesta och andra uppfattade socialismen i sådan anda och mening. Men det stora flertalet av socialisterna bekämpade med otrolig förblindelse de frihetliga grundtankarna i liberalismens

samhällsuppfattning och såg i dessa endast ett politiskt uttryck för den s. k. Manchesterskolans teorier.

Av detta skäl blev tron på statens allmakt, vilken genom de liberala tankeströmningarna under det 18:de och 19:de århundradet lidit kännbart avbräck, åter uppfriskad och planmässigt stärkt. Det är betecknande att den autoritära socialismens företrädare i kampen mot liberalismen ofta lånade sina vapen från absolutismens rustkammare, utan att de flesta av dem var medvetna därom. Många av de auktoritära socialisterna — i synnerhet den tyska skolans företrädare, som senare uppnådde ett överväldigande inflytande på samtliga socialistiska rörelser — hade gått i skola hos Hegel, Fichte och andra företrädare för den absolutistiska statsidén. Andra blev så mäktigt påverkade av den franska jakobinismen, att de kunde föreställa sig övergången till socialismen endast i form av diktatur. Ytterligare andra hängav sig åt tron på en social teokrati eller väntade på en socialistisk Napoleon som skulle bringa lycka i världen.

Värst av allt var emellertid den undertro som tog sig uttryck i den av Marx odlade föreställningen om "proletariatets historiska mission", vilken innebar att proletariatet med tvångsdriven nödvändighet måste bli "bourgeoisins dödgrävare". Ordet *klass* är i bästa fall ett sociologiskt indelningsbegrepp, som man under vissa bestämda förutsättningar kan använda, men varken Marx eller någon annan har hittills förmått att ange en fast gräns för detta begrepp. Det är med *klasser* som med *raser*: man vet aldrig var den ena upphör och den andra börjar. Inom det s. k. proletariatet finns det lika många schatteringar som inom alla övriga befolkningsskikt, det borgerliga ståndet

inte undantaget. Därför är det en sorglig förvillelse att utrusta en klass med bestämda historiska uppgifter och vilja göra den till företrädare av vissa idéer. Om man kunde bevisa att människor som födas och uppfostras under vissa ekonomiska betingelser, i sitt tänkande och handlande väsentligt skiljer sig från alla andra samhällsgrupper, så behövde vi överhuvudtaget inte befatta oss med dessa ting — uppenbara fakta har man endast att böja sig för. Men just där ligger hunden begraven! Att en människa tillhör ett bestämt samhällsskikt lämnar inte den ringaste garanti för hennes tänkande och handlande. Enbart det faktum att nästan alla av den socialistiska tankens stora pionjärer inte har framträtt ur proletärernas led, utan i påfallande grad är komna från den s. k. härskande klassen, bör i detta avseende vara en tankeställare. Bland socialismens bemärkta pionjärer finner man aristokrater som Saint Simon, Bakunin och Krapotkin, arméofficerare som Conciderant, Bazard, Pisacane och Lawroff, köpmän som Fourier, fabrikanter som Owen och Engels, präster som Meslier och Lammenais, vetenskapsmän som Wallace och Düring och intellektuella av alla schatteringar som Blanc, Cabet, Godwin, Lassalle, Garrido, Pi y Margall, Hess och hundraden andra.

Anhängarna av läran om "proletariatets historiska mission" må trösta sig därmed, att fascismen var endast en medelklassrörelse, men detta ändrar inte det faktum att de nära 14 miljoner väljarna i Tyskland vilka röstade för Hitler, till största delen var personer som härstammade från proletariatet. Just i ett land som Tyskland, där den marxistiska läran fått så vid utbredning, har detta förhållande dubbel betydelse. När den gamla absolutismens andliga företrädare,

Hobbes, Machiavelli, Bossuet o. s. v. tillhörde det andliga överskiktet, under det att den nya absolutismens koryféer, Mussolini, Stalin och Hitler, har stigit upp från det understa skiktet, så visar just denna omständighet bäst att varken revolutionära eller reaktionära idéer är bundna till någon bestämd folkgrupp.

Anhängarna av den ekonomiska determinismen och läran om "proletariatets historiska mission", påstår visserligen att det i detta fall inte rör sig om någon vanlig uppfattning, utan om en naturprocess som med inre nödvändighet utvecklar sig oberoende av den mänskliga viljan — men det är just detta som först måste bevisas. Inte heller denna uppfattning är någonting annat än en spekulation, en tro som varje annan, en tanke av det slag vartill önskan har faderlig förpliktelse! Tron på ett historiskt skeende av mekanisk karaktär, vars oundvikliga innebörd och förlopp har sin grund i tingens egen natur, har mest skadat socialismen, ty den förstörde alla de etiska förutsättningar som just för socialismen är oundgängliga. Den absolutistiska tanken leder under vissa historiska omständigheter städse till absolutistiska gärningar. Däröver har den nyaste historien just givit oss den mest åskådliga undervisningen.

II.

Bland den socialistiska tankens stora förkämpar var Proudhon en av de få vilka fattade socialismens djupaste historiska betydelse. Hans andliga inflytande på de socialistiska rörelserna i de latinska länderna har till dags dato inte kunnat trängas undan, utan det är alltså jämt en levande källa för nya impulser och utvecklingsmöjligheter. Med stor skarpsinnighet förnam Proudhon att den franska revolutionens verk endast var halvgjort, och att det "19:de århundradets revolution" måste ha till uppgift att fortsätta detta verk och bringa det till fulländning, därest den sociala utvecklingen i Europa skulle kunna ledas in på nya vägar. Ty den väldiga franska omvälvningens stora betydelse låg just däri att den gjorde slut på det monarkistiska förmynderskapet och beredde folket möjlighet att ta sitt öde i egna händer efter att under århundraden som en viljelös skock ha fått stå till den furstliga absolutismens förfogande.

Bättre än någon av sina samtida förstod Proudhon den uppgift tiden ställde. Den stora revolutionen hade visserligen avlägsnat monarkin som politisk och social inrättning, men den var inte mäktig, att samtidigt också besegra den "monarkistiska tanken", som Proud-

hon uttryckte det, vilken i jakobinerdömets politiska centralisation och den nationella enhetsstatens ideologi väcktes till nytt liv.

Detta är vår ödesdigra arvedel, att en svunnen tids anda har fått dröja sig kvar; en anda som i dag har funnit sitt nya uttryck i den totala statens s. k. "ledarprincip", vilken inte är något annat än en omskrivning av den gamla monarkistiska tanken.

Proudhon insåg att absolutismen, denna förmynderskapets eviga princip, det presumerade uttrycket för ett gudsbestämt mål, mot vilken varje mänsklig protest är tystad, utgör ett starkt hinder för människans andliga strävanden mot högre former av social tillvaro. För honom var socialismen inte blott en fråga om ekonomi utan också en kulturell angelägenhet som omfattar alla områden av mänsklig verksamhet. Han visste att man inte kunde avskaffa monarkins auktoritära tradition endast på ett område och behålla den på alla övriga, utan att därmed spela den sociala befrielsens sak över i händerna på en ny despotism. För honom var ekonomisk utsugning, politiskt förtryck och andligt tvång endast skilda uttrycksformer för samma orsak. Proudhon såg i monarkin symbolen för allt mänskligt slaveri. Monarkin var för honom inte endast en politisk inrättning, utan också ett socialt tillstånd med bestämda och oundvikliga andliga och själsliga skadeverkningar, vilka i lika mån gjorde sig gällande på det sociala livets alla områden. I denna mening kallade han kapitalismen för "ekonomisk monarkism", vilken gjorde arbetet lika tributskyldigt till kapitalet som samhället till staten och anden till kyrkan.

”Kapitalets ekonomiska begrepp”, sade Proudhon, ”statens politiska auktoritet och den teologiska uppfattningen om kyrkan är identiska föreställningar, vilka växelvis kompletterar varandra och sammanflyter till ett. Man kan därför inte bekämpa den ena och oantastat behålla de övriga. Det är ett faktum varom alla filosofer nu är eniga. Vad kapitalet i dag tillfogar arbetet, det tillfogar staten friheten och kyrkan anden. Denna absolutismens treenighet är i praktiken lika olycksdiger som inom filosofin. För att verksamt undertrycka folket måste man slå dess kropp, dess vilja och dess förnuft i bojor. Om socialismen har för avsikt att framträda i en allsidig och från varje mysticism befriad gestalt, så behöver den blott att bringa denna treenighets betydelse till medvetande hos folket.”

Med utgångspunkt från denna uppfattning, såg Proudhon i den moderna storstatens utveckling och i den ekonomiska monopolismens ständigt växande inflytande de största farorna för Europas framtid. Dessa faror försökte han att bannlysa genom en medveten och på erfarenhet grundad förberedelse för en de fria samhällenas federation på grundval av ekonomisk likställdhet och ömsesidiga fördrag. Han visste bestämt att detta nya tillstånd inte skulle komma som över natten, utan att det närmast var fråga om att människorna genom konstruktiva tankar och handlingar skulle göra sig mottagliga för en bättre uppfattning. Endast på det sättet var det möjligt att ge dessa strävanden en viss riktning, varigenom de av egen drift kunde motverka de hotande farorna.

Varje försök att försvaga de maktpolitiska stävandena inom den sociala organismen och sätta trängre gränser för den ekonomiska monopolismen var för

Proudhon ett steg på vägen till den sociala befrielsen. Allt som motverkade detta stora mål och medvetet eller omedvetet bidrog till att genom nya maktanspråk stärka den andliga, ekonomiska eller politiska monarkismen, måste endast medverka till att föreviga blindhetens kretslopp och jämna vägen för den sociala reaktionen. Även om maktsträvandena framträdde under den anspråksfulla beteckningen *revolution*, så förblev deras innebörd densamma.

Det överväldigande flertalet av nutidens socialister har överhuvudtaget aldrig bemödat sig om att tränga in i Proudhons tankegång. Hans verk är för flertalet socialister lika obekanta som Pythagoras sats eller teorierna om världsaltets enhet för en botokud. (Boto-kuder, en sydamerikansk, primitiv, numera nästan utrotad indianstam. Övers. anm.) Vad de ytligt känner till om honom är hans lära om ”fri kredit” och hans försök att inrätta en ”folkbank”, ett försök som omintetgjordes genom den franska regeringens ingripande. Och t. o. m. denna kännedom blev för det mesta förmedlad genom den vrångbild som marxistiska skribenter har tillverkat och av vilken man i alla avseenden måste få det intrycket att Proudhon endast har varit en vanlig kvacksalvare, vilken i enlighet med charlatanernas art under hela sitt liv intet bättre visste att företa sig än att åt den arma mänskligheten rekommendera sin ynkliga patentmedicin mot alla sociala sjukdomar.

I verkligheten var Proudhon bland alla äldre socialister just den, som på det mest eftertryckliga och beslutsammaste sättet gjorde front mot tron på ett universalmedel mot alla samhälleliga skador. Han

visste, att den uppgift som socialismen hade framför sig, inte var någon gordisk knut som kunde lösas med ett svärdshugg. Just därför satte han ingen tro till s. k. universalmedel, genom vilka så många trodde att en allmän omgestaltning av alla sociala funktioner med ett slag kunde uppnås. Hans skarpsinniga och övertygande kritik mot sin tids alla socialistiska riktningar är ett talande bevis därför.

Proudhon var mannen utan fastslagna mål, ty han var fullständigt på det klara med, att samhällets egentliga väsen är att söka i den eviga förvandlingen av dess form och att det lyckas bättre ju färre konstlade skrankor som upprättas och ju starkare och medvetnare människorna tar del i denna omvandlingsprocess. I denna anda sade han en gång att samhället liknar ett urverk, som dras av sina egna pendelslag och ingen yttre hjälp behöver för att fortsätta sin gång. Den sociala befrielsen var för honom en väg, inget mål. I det avseendet delade han den mening som Ibsen uttryckt med dessa ord:

”Den som besitter frihet på annat sätt än att eftersträva den, han besitter död och andlig tomhet, ty frihetsbegreppet har just den egenskapen, att det under tillägnande ständigt måste föras vidare. Därför är det så, att om någon upphör med kampen och säger: nu har jag friheten! — så visar han just därigenom att han har förlorat den.”

Från denna ståndpunkt måste också Proudhons praktiska försök värderas. De sprang fram ur tidens förhållanden och kan endast förklaras och förstås ur dem. Som hos varje tänkare, vilkens verk redan hör det förgångna till, så finns det också hos Proudhon mycket som tiden har gått förbi, dock utan att den

skapande betydelsen i hans livsverk beröres därigenom. Det är i stället i hög grad förvånande, hur mycket av hans verk som förblivit levande och just genom det nutida världsläget erhållit förnyad betydelse.

Proudhon, som bättre än de flesta av sina socialistiska samtida hade fattat statens väsen, gjorde sig inga illusioner om oundvikliga resultat av de maktpolitiska strävandena, likgiltigt under vilken form de framträdde och från vilken sida de igångsattes. Han var därför också fullständigt klar över alla politiska partiers egentliga karaktär och fast övertygad om att intet skapande arbete för en verklig social befrielse kunde utgå från dem. Därför varnade han socialisterna för irrfärder i de politiska maktsträvandenas farvatten och försökte klargöra för dem, att så snart socialismen faller i en regerings händer har den spelat ut sin roll och är räddningslöst prisgiven åt reaktionen.

”Alla partier, utan undantag”, sade han, ”är, därför att de eftersträvar den offentliga makten, endast andra former av absolutismen. Det blir ingen frihet för medborgarna, ingen ordning i samhället, ingen enighet bland arbetarna, så länge inte avståndstagandet från auktoriteter har trätt i förmyndarlustans ställe i vår politiska katekes.”

Proudhon var bland alla de äldre socialisterna nästan den ende som förklarade krig mot alla färdiga system. Han hade förstått att det sociala livets betingelser är så mångfaldiga och olikartade, att man inte kan sammanpressa dem alla i en bestämd form utan att göra våld på samhället och ersätta en gammal form av tyranni genom en ny sådan. Därför riktade han sina angrepp inte blott mot den bestående samhällsordningens företrädare utan också mot många

s. k. "befriare", som endast ville byta plats med de gamla makthavarna och lovade massan skatter på månen för att de desto lättare skulle kunna missbruka sin personliga äregirighet. Hur fritt Proudhon i denna bemärkelse tänkte, framgår ur ett av hans brev till Karl Marx, vilket innehåller följande betecknade avsnitt:

"Låt oss gemensamt, om ni vill, utforska samhällets lagar, fasthålla arten av deras innebörd och följa den väg vi frilägger under det vi utför detta arbete. Men — vid Gud! — Låt oss inte göra något försök att skolmästra folket på nytt efter det att vi a priori har förkastat all dogmatism. Vi får inte hemfalla åt samma motsägelser som er landsman Martin Luther, som sedan han omstörtat den katolska teologins alla trossatser, med förstärkt iver med flitig användning av bannlysning och förkastelsedomar skapade en protestantisk teologi. Sedan tre århundraden är Tyskland sysselsatt med att skrapa bort den nya fernissa herr Luther smetade på den gamla byggnaden. Vi får inte ställa mänskligheten inför en ny uppgift genom att ge det gamla fundamentet en ytlig putsning. Jag hälsar av hela mitt hjärta er tanke att fritt bringa alla meningar till uttryck. Må vi därvid beflita oss om en vänskaplig och ärlig polemik, och låt oss ge världen ett exempel på lärorik och förutseende tolerans. Vi får inte, därför att vi står i spetsen för rörelsen, försöka att göra oss till företrädare för en ny ofördragsamhet. Vi får inte bli apostlar för en ny religion, inte ens om den religionen vore logikens och förnuftets. Vi måste motta och uppmuntra varje protest, gissla varje ensidighet, varje mysticism. Vi får aldrig betrakta en fråga som uttömd, och när vi har förbrukat vår sista bevisgrund,

låt oss, om det är nödvändigt, med våltalighet och ironi börja på nytt igen. Under dessa villkor skall jag med glädje ansluta mig till er förening. Annars inte."

Denna skrivelse av den 17 maj 1846 är viktig i två avseenden. Den är betecknande för Proudhons öppna och frimodiga väsen och för hans djupa motvilja inför varje form av dogmatism och sektväsen, och den är betydelsefull därför att den har varit den omedelbara orsaken till den inre brytningen mellan Marx och Proudhon.

Proudhon var en ensam tänkare, som missförstods inte blott av sina demokratiska och socialistiska motståndare, utan också ofta av sina senare anhängare, vilka förväxlade Proudhons av de dåtida tidsförhållandena födda bestämda praktiska förslag med hans egentliga livsverk. Hans omfångsrika brevväxling (14 stora band) innehåller tallösa förklaringar av hans tankegång, ur vilka detta tydligt framgår och som är oumbärliga för ett grundligt studium av hans verk. Proudhons blick var så djupt riktad på de sociala förhållandenas inre sammanhang, att han hade lite att säga åt den jakobinistiska traditionens blinda tillbedjare, vilka väntade all välfärd från diktaturen. Bland de äldre socialisterna var han en av de få, som arbetade vidare på liberalismens idélinjer och tänkte dem följdriktigt till ända under det att han försökte ge dem ett ekonomiskt grundlag.

Det är betecknande att just den marxistiska skolans företrädare därmed försökte att bevisa Proudhons föregivna "utopism", i det att de med oförtydbar skadeglädje ständigt påvisade att den centrala statsmaktens oerhörda förstärkning och den moderna

egendomsmonopolismens oavbrutet växande inflytande klart hade bevisat den andliga efterblivenheten i Proudhons strävanden. Som om själva saken ens i ringaste mån ändrades av denna faktiska utveckling. Lika gärna kunde man i dag påstå att läran om proletariats s. k. "historiska mission" lyckligt har fört oss till fascismen och till det "tredje rikets" härskardöme.

Proudhon har klart förutsett de oundvikliga följderna av en utveckling i denna riktning och inte lämnat något medel oprövat när det gällt att göra sina samtida medvetna om hela vidden av den fara den innebar. Han har mer än alla andra inriktat hela sitt kunnande på att tränga människorna in på nya vägar för att förebygga den hotande katastrofen. Att hans varning slets av vinden och hans ord förklungade verkninglösa i den brusande partipolitiska lidelsen, är sannoligen inte hans skuld. Hela den ekonomiska, politiska och sociala utvecklingen, synnerligast efter det tysk-franska kriget 1870—71, visar oss med förskräckande tydlighet i hur hög grad hans omdöme om det allmänna läget var riktigt. Just i dag, när vi med fulla segel styr mot en ny period av politisk och social absolutism, där den moderna kollektivkapitalismen med brutalt förakt för alla mänskliga värden trampar till döds de sista resterna av ekonomisk oavhängighet och där skriet efter diktatur har bringat tidens hela andliga omyndighet till tydligt uttryck — just i dag och först nu visar sig den historiska betydelsen av Proudhons livsverk i sitt fulla omfång.

Framför allt visar det sig nu att den sociala befrielsen inte bara är ett ekonomiskt problem. Inte ens den

fullkomligaste likriktning* av de ekonomiska tillgångarna bjuder säkerhet för människornas verkliga och allsidiga frigörelse.

Den kan t. o. m. under vissa omständigheter leda till en långt större förslavning än den vi hittills har fått uppleva. Den blinda tron hos många socialister, att den sociala frågan är löst med ekonomins förstatligande, beror på en fullständig missuppfattning av socialismens uppgift. I de ekonomiska förhållandena i den s. k. totala staten och särskilt genom den åskådlig-hetsundervisning som "proletariats diktatur" i Ryssland har givit oss, har det allt för tydligt visat sig att det ekonomiska livets förstatligande går hand i hand med ett fullständigt förnekande av all personlig rätt och frihet. Ja, den har visat att förstatligandet och frihetens utplåning måste gå hand i hand därför att en byråkratiskt besläktad hierarki hjälps till makten, vars inflytande som härskande klass inte blir mindre fördärvbringande för det arbetande folket än den roll som de besittande skikten spelar i den kapitalistiska staten, utan överträffar den vida i fråga om andliga, psykiska och moraliska verkningar. Den ekonomiska likheten i fängelset eller kasernen är säkert ingen lämplig förebild för en högre social kultur i framtiden. Också i detta avseende bevisar Proudhon sin profetiska gåva, ty han förutsade att en förening mellan socialism och absolutism måste leda till alla tiders största tyranni.

* Det förhatliga ordet "likriktning" som är bekant från nazijargongen, blev redan före det Tredje rikets tillkomst mycket ofta begagnat av fackföreningsledare och socialister i Tyskland. I sådana modeord avspeglar sig tänkandets art alltför ofta.

III.

Det var inte minst detta frihetsfientliga drag i socialismen, vilket omedvetet och oavsiktligt bidrog till att jämna vägen för den fascistiska uppfattningen om den totala staten. Faktum är, att den s. k. "proletariatets diktatur" i Ryssland först omsatte idébilden om den totala staten till en levande verklighet, vilken senare i flera hänseenden måste tjäna Mussolini och Hitler som förebild. Oppositionen inom det kommunistiska lägret, Trotskys anhängare och andra särgrupper har t. o. m. öppet medgivit, att stalinismen beredde vägen för den fascistiska reaktionen i Europa, men de har därvid glömt det väsentligaste, nämligen att det var Lenin och Trotsky som banade väg för Stalin. Det är inte diktatorns person som är utslagsgivande, utan det är diktaturen, som sådan ur vilken det onda framgår. Diktaturens hela väsen är sådant att den intet annat kan än att bereda vägen för en ny reaktion, även när *socialismen* och *proletariatets befrielse* får tjänstgöra som fikonlöv för att dölja dess egentliga karaktär.

Det var otvivelaktigt en olycksdiger omständighet för den socialistiska rörelsen, att den redan i sitt begynnelsestadium kom under starkt inflytande från

den tidens auktoritära idéströmning, som framträdde i den stora franska revolutionens jakobinistiska tradition och förstärktes av napoleonkrigens långa period. Det var dock kanske oundvikligt, ty varje historisk period alstrar ur sig själv en viss art av tänkande, vars inflytande endast få kan undandra sig, därför att det är så starkt förbundet med tidens sociala omständigheter.

När *William Godwin* 1793 skänkte världen sin "*Political Justice*", stod folken ännu fullständigt under påverkan av förtrollningen från den stora händelsen i Frankrike och var lätt tillgängliga för nya uppfattningar på det sociala och politiska livets område. Detta var också orsaken till att de liberala tankegångarna från *Richard Price*, *Joseph Priestley* och särskilt från *Thomas Paine* den gången utövade ett så livligt inflytande på den andligt rörliga delen av det engelska folket. Detta inflytande gjorde sig t. o. m. märkbart en längre tid, när reaktionen på grund av kriget mot den franska republiken, grep mäktigt omkring sig och försökte att våldsamt tillintetgöra alla frihetliga strävanden. Den andliga utvecklingen befann sig den gången ännu i en uppåtstigande linje och hade inte genom de senare årens stora och smärtsamma erfarenheter förlorat sin inre schvung och kraft.

Förhållandena hade dock ändrat sig betydligt när *Saint-Simon*, *Fourier* och *Owen* framträdde med sina planer för en omgestaltning av det sociala livet. Hos *Saint-Simon* erhöll dessa planer sin egentliga sociala karaktär först år 1817, medan *Fourier* redan under det första kejsardömet utvecklade sin socialistiska tankegång i sin bok "*Téorie des quatre mouvements*"

(”De fyra rörelsernas teori”, 1808). Men först efter Napoleons störtande fann de båda männen en nämnvärd anhängarskara, men då hade den Heliga alliansens skugga redan sänkt sig över Europa. Vid denna tid trädde också Robert Owen inför offentligheten med sina sociala reformplaner. Under de följande tre årtiondena framvällde på båda sidor om engelska kanalen en hel flod nya tankar, som kretsade kring tidens samhällseliga problem, vilka man trodde sig kunna lösa genom en grundlig omgestaltning av det ekonomiska tillståndet.

Alla dessa strävanden gav sig dock först tillkänna när Europa knappast hade avslutat en av de svåraste och stormigaste epokerna i sin historia, vars andliga och materiella efterverkningar ännu länge gjorde sig märkbara. Den stora revolutionsstormen, som hade skakat det europeiska samhällets djupaste grundfästen, var förbi. Kvar var endast det år 1792 utbrutna kriget, som med undantag för kortare avbrott gjorde kontinentens viktigaste länder till slagfält under 23 år framåt. Nu hade också kejsardömet nimbus förbleknat och dess militära allmakt, som hade fört sex miljoner människoliv och efterlämnat fullständigt utarmade folk, var borta. I alla länderna härskade ett förskräckligt elände, med arbetslöshet och en fullständigt söndertrasad ekonomi. Människorna hade så gripits av modlöshet, att de var oförmögna till vidare motstånd. Den flammande entusiasm som Bastiljens stormning hade utlöst i alla länder var för längesedan slocknad. Nu var också den sista förhoppningen, som man knutit till Napoleons störtande, krossad genom furstens öppna svek och en ny besvikelse hade omedelbart intagit dess plats. Människorna var så helt ut-

tröttade att de för tillfället inte förmådde ta initiativ till ett nytt uppsving.

Det var en epok av psykisk förslappning och andlig demoralisering, som för övrigt har mycket gemensamt med vår tids historia. På grund av vår egen erfarenhet kan vi också i dag mycket bättre bedöma denna epok än vad man tidigare kunde med hjälp av historiska böcker. Liksom i vår tid den ryska revolutionen, som av socialistiska arbetarkretsar i hela världen hälsades med så stort jubel, under den bolsjevikiska diktaturen har urartat till en idélös despotism, så kvävde det jakobinska skräckherraväldet med sitt vansinniga masslaktande den mäktiga genklang som revolutionen först väckte i hela Europa. Därmed gjordes också vägen fri för Napoleons sabeldiktatur, vars politiska arv den Heliga alliansen senare tog hand om. Och liksom världskrigen 1914—18 och 1939—45 och deras oundvikliga följdföreteelser fullständigt utarmade Europa och framkallade en långvarig ekonomisk kris med ohyggliga verkningar, så rubbade de ödesdigra krigen under republiken och senare i Napoleons regi, den ekonomiska jämvikten i Europa så grundligt, att under lång tid inte annat än massmordet och det gränslösa eländet kunde frodas. I båda fallen ledde den nedslående erfarenheten för massorna och den ekonomiska osäkerheten till en internationell reaktion, vilken inte begränsades till regeringarnas åtgärder utan som fann sitt uttryck inom det sociala livets alla förgreningar. Dessa reaktioners karaktär var naturligtvis skiljaktiga så långt det betingades av de båda periodernas speciella och tidsbundna omständigheter, men deras andliga verkningar förde i båda fallen till samma resultat.

Utan krig hade den sociala nygestaltningen i Frankrika med mycket stor sannolikhet tagit en annan vändning och enpartidiktaturen inte uppkommit. Faktum är, att nästan alla partier med undantag för en liten minoritet, var fientligt inställda till diktaturen, därför att varje riktning fruktade att falla offer för den andra, om tillfället skulle spela makten i händerna på endera av dem. Men kriget ledde oundvikligen till en rad av åtgärder, som hjälpte till att bereda väg för diktaturen. Känslan av osäkerhet och den allmänna misstron, som över allt vädrade förstuckna fiender vars strävan var att avskaffa de stora fördelar man tillkämpat sig genom revolutionen och återställa det gamla tillståndet, gjorde det övriga och väckte hos folket tron på diktaturen som ett nödvändigt provisorium för att övervinna krisen. Men när man väl kommit så långt, var det inte längre den andliga överlägsenheten som fällde utslaget, utan de brutala medlen, den personliga listen och det förslagenhetens tänkesätt som inte låter sig påverkas av moraliska betänkligheter. Just dessa egenskaper går också i regel hand i hand med ideologisk inskränkt-het och medelmåttig uppfattning. Enär det brutala våldet alltid är första och sista ordet för diktaturens företrädare, så kommer de aldrig i den förlägenheten att få försvara sina gärningar mot överväganden av annan art. Cavours bevingade ord, att "under belägringstillstånd kan varje åsna regera" gäller i ännu högre grad för diktaturen, ty varje diktatur är ju intet annat än staten i ett varaktigt belägringstillstånd.

Under normala förhållanden består städse vissa möjligheter för utvecklingen; nya vägar ges alltid så

länge den fria diskussionen om det sociala tillståndet inte undertryckes genom tyranniska åtgärder. Inte ens den politiska konservatismens mest utpräglade företrädare kan under sådana betingelser fullständigt undandra sig moralisk påverkan från en demokratisk samhällsuppfattning. Liksom den katolska kyrkan i allmänhet får finna sig tillrätta med de olika protestantiska riktningarna, så måste den politiska och sociala konservatismen respektera vissa bestämda följder av folkets demokratiska medvetenhet, som framträdde ur revolutionen mot den furstliga absolutismen. Ett sådant accepterande av historiska faktum är under normala förhållanden oundvikligt, när varken revolutionen eller reaktionen är i stånd till att fullständigt utplåna motståndaren. För att socialt samarbete överhuvud taget skall kunna ske, måste den sociala jämvikten återställas även efter de största skakningar. Då utvecklar sig i allmänhet vissa lagar och tillstånd vari det gamla och det nya omärkligt flyter samman, och vilka med tiden utkristalliseras till ett bestämt rättstillstånd, som man inte i varje ögonblick godtyckligt kan våldföra sig på, om man inte permanent vill hålla samhället i ett öppet krigstillstånd.

Det såmedelst uppkomna rättstillståndet påverkas gradvis i samma mån som den ena eller andra riktningen vinner eller förlorar i social styrka; dess moraliska grundlagar förblir dock orubbade så länge de allmänna samhälleliga förhållandena inte i sig själv blir ohållbara och pockar på en revolutionär förändring av det bestående tillståndet. Även om den starkare parten gör försök att tänja förordningarna och tolka dem efter sitt sinne, så sker det under lugna

förhållanden alltid på grundval av den förhandenvarande rättsuppfattningen, för att därigenom undvika djupare konflikter, vilka kunde bringa den sociala jämvikten i fara. Inte ens den mest förbitterade tory inriktar sig under normala förhållanden på återinförandet av det furstliga enväldet, utan han måste anpassa sina strävanden efter det rådande rättstillståndet för att kunna göra sig gällande. Han försöker, om tillfället därtill synes honom gunstigt, att begränsa verkningarna av de bestämda fri- och rättigheterna, men han ställer inte själva rättigheterna som sådana i fråga. Med dem måste han nödtvunget finna sig till rätta, därför att de utgör en väsentlig del av den bestående ordningen. Detta förklarar också varför inte heller en revolution på konstlad väg kan åstadkommas vilken dag som helst, utan i stället liksom den sociala reaktionens perioder är beroende av de givna förhållandena. Endast från denna ståndpunkt kan man rätt bedöma de politiska tidsströmningarnas inflytande på socialismens historiska utveckling.

IV.

De olika politiska strömningarnas inflytande på den socialistiska tankens utveckling kan tydligt urskiljas i varje land för sig. Detta inflytande har hos varje folk tryckt en särskild prägel på socialismen, vilken företrädesvis gör sig märkbar i de socialistiska anhängarnas ställning till statsformen. Det ges i verkligheten ingen politisk uppfattning — från teokratin till anarkin räknat — som inte har funnit sig uttryck inom den socialistiska rörelsen. Den moderna socialismens stora förelöpare hade det gemensamt, att de betraktade olikheten i de ekonomiska betingelserna som den egentliga orsaken till alla sociala misshäligheter, och deras strävan var att göra sina samtida medvetna därom. Saint-Simon och Fourier hade levt med i den stora revolutionens storm och även Owen hade av personlig erfarenhet lärt att känna det stora historiska dramas omedelbara inflytande på Europas nygestaltning. De flesta av deras lärjungar var också barn av det första kejsarrikets tid. De hade således genomlevt revolutionens omedelbara efterverkningar, såsom bonapartismen och restaurationsperiodens kontrarevolutionära strävanden, och bedömde dessa på ett helt annat sätt än senare släkten, vilkas kännedom

om förhållandena var grundad endast på historieskrivningen. De friska intryck vi får av det omedelbara skeendet är i regel mycket skiljaktiga från den föreställning som förmedlas åt oss genom tidsperspektivets återblick.

Betraktar man tankegångarna och de första socialistiska förespråkarnas verksamhet i sammanhang med den epok i vilken de levde, blir deras ställning begriplig och alla deras starka och svaga sidor belysta, utan att vi behöver ta vår tillflykt till de lika godtyckliga som intetsägande indelningsbegreppen "utopister" och "vetenskapliga socialister". Ty faktum är att män som Saint-Simon, Considérant, Blanc, Vidal och framförallt Proudhon ingalunda har bedömt socialismen som en uppenbarelse från himmeln utan som ett naturligt resultat av den ekonomiska utvecklingen. Deras slutsatser och bevisföring har heller inte överträffats ens av de mest anspråksfulla företrädarna för den s. k. vetenskapliga socialismen.

Med undantag för den riktning vars strävan var det omedelbara fullföljandet av jakobinismens politiska tradition, och som var framsprungen ur Babeufs kommunistiska lära och hans "De likställdas sammanväringning", har nästan alla socialismens äldre skolor i Frankrike och England det gemensamt, att de hoppades kunna förverkliga sina mål genom en fredlig omgestaltning av de sociala inrättningarna och massornas uppfostran. Många har försökt att förklara detta drag genom den personliga bristen på revolutionärt temperament, andra genom en sällsam missolkning av den "sociala utvecklingslagen". Båda förklaringsförsöken är skröpliga redan därför att de överhuvudtaget inte berör sakens kärna.

En hel rad av de s. k. "utopisterna" tog framträdande del i det hemliga sällskapets sammansvärjning mot bourbonerna och spelade därvid t. o. m. en ledande roll. Till dem hörde just dessa, vilka senare som företrädare för den nya läran väntade sig minst av revolutionära upprorsrörelser. Bazard, Leroux, Bucher, Cabet och många andra hörde till de verksamaste medlemmarna i den franska "carbonarian". Några av dem hade redan tillhört det hemliga sällskapet "Sanningens vänner". Buchez, som efter det misslyckade upprorsförsöket 1821 häktades och ställdes inför rätta, räddades från dödsdomen av en enda röst. Först hans personliga bekantskap med Saint-Simon bragte honom in på andra banor. Saint-Simon själv hade i sina unga år deltagit i den nordamerikanska koloniens uppror mot England och kämpat under Washingtons fana.

Man kan därför svårligen göra gällande, att revolutionära böjelser varit dessa män helt främmande. Att de efter den inre klarhet som vanns genom socialismen, inte längre väntade sig några resultat av upprorsförsöken, stod i överensstämmelse såväl med deras tänkandes nya riktning som med tidsförhållandena. De hade erfarit att de sociala missförhållandenas rottrådar sträcker sig så djupt att man inte kunde nå dem med våldsåtgärder. Därtill kom att folkmassorna var så utarmade av de långa krigen och deras följdföreteelser, att man vid den tiden inte kunde vänta något stöd från deras sida.

Så blev uppfostran det viktigaste fältet för de flesta av de äldre socialisterna. Tidens smärtsamma erfarenheter hade lärt dem att en djupare omgestaltning av det sociala livet är omöjlig så länge som fram-

förallt den tänkande delen av folket inte har förstått den nya idén och är genomträngd av det stora i dess uppgift. Saint-Simons sista ord till sin favoritlärjunge Rodrigues — ”glöm aldrig min son, att man måste vara uppfylld av inre entusiasm för en idé, om man skall kunna uträtta något stort” — var ett djupt uttryck för denna erfarenhet. Ty de yttre levnadsbetingelserna är endast näringsgrunden ur vilken människans idéer utvecklar sig, men det är idén själv som gör människorna mottagliga för varje ny gestaltning i deras sociala existens och skaffar nya betingelser för livet.

Även tron på revolutionens allmakt är i grunden ett självbedrägeri, som redan har vållat mycket olycka. Revolutioner kan endast utveckla redan tidigare befintliga idéer, som trängt in i människornas medvetande. De kan inte skapa själva fröet till idén och forma en ny värld av intet. En revolution innebär frisläppandet av nya krafter, som verkat redan i det gamla samhällets sköte. Det är krafter som strävar efter en nygestaltning av de sociala formerna och vilka, när tiden därför är inne och det sociala havandeskapet är fullbordat, spränger det gamla samhällets sköte, frigör barnet och ger det möjlighet att börja sin egen tillvaro.

Betecknande för revolutionens väsen är den omständigheten, att förnyelsen av de sociala levnadsbetingelserna inte framträder ovanifrån. Den framspringer i stället ur de breda folkskiktens direkta gärningar, utan vilka en verklig omgestaltning överhuvudtaget inte vore möjlig. I denna mening innebär revolutionen städse ett avslutande av en bestämd ut-

vecklingsprocess och utgör samtidigt inledningen till en ny gestaltning av samhället.

Men denna sociala livsförnyelse genom en revolution är tänkbar endast genom påverkan av nya idéer och föreställningar som ständigt griper vidare omkring sig inom den gamla samhällskroppen, och genom den mer eller mindre olikartade verksamhet som idéernas företrädare utvecklar. Genom den ständigt skarpare framträdande blottställningen av de gamla levnadsformerna och utvecklingen av nya moraliska och sociala värdebegrepp uppstår långsamt en ny andlig atmosfär, vars utbredning fortsätter att undergräva de gamla samhällsinrättningarna och deras företrädares anseende tills detta slutligen helt bryter samman och det gamla systemet inte längre förmår att göra allvarligt motstånd. Den första upptakten till en kommande omvälvning utgår alltid från andligt rörliga minoriteter, men till den fulla utvecklingen av sin kraft leder denna upptakt endast när de breda folkskikten har fattat nödvändigheten av en grundlig ändring av de sociala levnadsbetingelserna och sätter in sin verksamhet för ett framträngande i den riktningen. Närmast sker det hela rent känslomässigt intill dess de obestämda strömningarna förtätar sig till fasta föreställningar och blir en inre övertygelse hos stora delar av folket.

Utan denna andliga utveckling inom breda folklager är en revolution överhuvudtaget inte tänkbar. Den är den första förutsättningen för varje samhälls-
lelig omvälvning, vilken rest folket till motstånd och gjort det klarare medvetet om sitt människovärde. Ju djupare de nya idéerna tränger in hos massorna och influerar det mänskliga tänkandet, desto starkare

blir de verkningar revolutionen frambringar, desto oförgångligare de spår den efterlämnar i samhällslivet. Det är därför grundfalskt att betrakta revolutionen endast som en våldsam omstörtning av det gamla samhället och lägga huvudvikten på den förstörande sidan av dess verkan. Revolutionens nedbrytande åtgärder är endast följdforeteelser, som nästan helt är beroende av graden i det mötande motståndet. Revolutionens innersta väsen ger sig inte till känna i det den förstör, utan i det nya den frambringar och åt vars födelse den ger hjälp. Det är de skapande strävandena som den frilägger och befriar från den gamla samhällsformens grepp, vilka ger revolutionen dess sociala och historiska betydelse.

En revolution är därför mycket mer än ett vanligt gatuuppror, vars tillkomst kan bero på allehanda tillfälligheter. Den verkliga revolutionen däremot är alltid det sista ledet i en lång utvecklingsprocess, som den med våldsamma medel slutför. Där dessa förutsättningar inte finns, kan ett uppror i bästa fall endast medföra en ytlig förändring av de yttre maktförhållandena och hjälpa nya partier till härskande ställning. Så är fallet när folket ännu inte är moget för en djupare förståelse av den sociala processens innebörd och därför väntar all lycka av en ny regering, liksom vid tron på guds försyn.

Våldet själv skaffar inget nytt. Det kan i bästa fall röja undan gammalt och överlevt och bana stigen för en ny utveckling, när varje annan möjlighet därtill är utesluten. Men det kan inte frambringa ting, som först så småningom måste mogna i människornas hjärnor innan de kan komma till synes i praktiken. I detta avseende är våldet i långt större omfattning

ett typiskt historiskt kännetecken för reaktionen, som har betjänat sig av det för att undertrycka varje skapande gärning och insnöra det mänskliga tänkandet i bestämda former. Revolutionen har just eftersträvat det motsatta och därigenom banat väg för alla djupare sociala förändringar.

Det våldsamma brytandet med gamla och redan överlevande former är ofta det enda medlet att hjälpa nya former till genombrott, men detta har intet gemensamt med "våldskulten" som sådan, vilkens alla arter planmässigt odlas av reaktionen. Detta är också anledningen till att varje revolution, så snart den utmynnar i ett bestämt partis nya maktsystem, förlorar sin egentliga karaktär och slår om till kontrarevolution. Den som inte inser detta — han må åberopa sitt revolutionära sinne aldrig så mycket — förblir till sitt väsendes grund endast en revolutionär kuppmakare, som medvetet eller omedvetet står i kontrarevolutionens läger. Max Nettlau har givit denna uppfattning djupsinnigt uttryck:

"Babeufs och Blonquis idé om ett våldsamt övertagande av statsmakten och diktaturens genomförande blev också utanför de medvetet auktoritära kretsarna övertagen utan närmare prövning. Det uppstod en tro på revolutionens allmakt. Så mycket jag än önskar denna allmakt och aktar denna tro, så är dess ursprung dock auktoritärt, är napoleonskt tänkt och försummar — vilket för de auktoritära är betydelseöst — den enskildes verkliga genomträngande med social anda, känsla och förståelse. Att detta förändligande vid förbättrat läge automatiskt inställer sig, är vidare ett något summariskt antagande, för vilket den genom skräcken framkallade nivelleringen i de

hittillsvarande auktoritära revolutionerna inte ger något bindande bevis.”

De flesta av socialismens stora pionjärer hängav sig inte åt sammansvärjningar och upprorsförsök till sin saks främjande redan av den anledningen att många av dem av egen erfarenhet hade lärt att känna det fruktlösa i sådana försök och andra hade dragit liknande slutsatser ur det omedelbara åskådningsmaterial som samtidens historia erbjöd. De förstod, att man med brådstörtat våld inte kunde bringa sådant till mognad som ännu befann sig i begynnelsestadiet av sin naturliga utveckling och som ännu inte hade funnit andlig hemorts rätt annat än hos ett litet fåtal människor. Denna uppfattning var hos dem desto mera begriplig, då det i deras fall inte rörde sig om ett vanligt regeringsskifte utan om en omgestaltning av alla de sociala levnadsbetingelser som var beroende av den breda massans andliga beredvillighet. Det var varken personlig naivitet eller idéell hållningslöshet som framfödde sådana överbägganden, utan individens fullständiga vanmakt i en tid som hade förlorat alla sociala band och där man endast kände kommandorop och motståndslös underkastelse.

Dessa tidsbetingande auktoritära inflytanden kunde socialismens stora föregångare inte undandra sig, hur mycket deras tankar än hade gått tiden i förväg. De liberala åskådningarna, vilka en gång funnit sitt uttryck i ”förklaringen om människo- och medborgarrätten”, hade trängts i bakgrunden av den nya napoleonska absolutismen, som övertagit arvet efter revolutionen. Folken hade ånyo förvandlats till viljelösa hopar som lade sitt öde i händerna på nya ”herremänniskor”, vilka satt sin prägel på det hela. Jako-

binismen hade återupprättat tron på statens allmakt, vilken genom revolutionen en tid hade förlorat sin glans. Napoleon hade genom maktfullkomlighet gjort sig till ”mekanikern som uppfunnit maskinen”, som Rousseau föredrog att benämna lagstiftaren. De oerhörda militära och politiska följderna av den korsikanske erövrarens framgångar över hela kontinenten, hade framkallat en sannskyldig flod av beundran, som fortlevde även efter hans störtande. Övertron på historiens ”stora hjältar”, vilka efter eget bedömande formade folkens öde som bagaren knådar degen, firade de största triumfer och skymde människornas blick för det organiska skeendet. Tron på auktoritetens allmakt blev åter historiens innehåll och fann uttryck i skrifter av Haller, Hegel, De Maistre, Bonald och många andra. De Maistres valspråk: *”Utan påve ingen statlig suveränitet, utan suveränitet ingen enhet, utan enhet ingen auktoritet, utan auktoritet ingen tro”*, blev ledmotivet för den nya reaktion som utbreddes sig över hela Europa.

Endast om man beaktar detta tidsläge, i vilken auktoritetens anda firade sina högsta triumfer och ingen politisk motströmning existerade, som kunde försvaga känslan av fullständigt beroende, låter det sig förklara att Saint-Simon 1813 riktade sitt berömda brev till Napoleon, för att intressera honom för en reorganisation av det europeiska samhället. I detta tidsläge får man också söka förklaringen till att Robert Owen i en längre skrivelse hänvänder sig till Friedrich Gentz, den Heliga alliansens lika talangfulla som karaktärlösa hyrskribent, för att med dennes medverkan få sin plan om det sociala eländets övervinnande förelagt furstekongressen i Aachen (1818).

Därur låter det sig också förstå att Foruier uppvaktade Napoleons justitieminister och senare i tio år väntade på den man som skulle ställa en miljon franc till hans förfogande, för att därmed bereda honom möjlighet att i större omfattning förverkliga sina idéer.

År 1809 utkom i Paris ett bokverk i två band, "La philosophiè du Ruvarebohni", vars författare, vilket senare blev bekant, var Nicolas Bugnet och Pierre-Ignace Jaunez-Sponville. Detta verk hörde till den dåtida socialistiska litteraturens idérikaste alster och innehöll en hel rad glänsande betraktelser över de fundamentala förutsättningarna för ett socialistiskt samhälle. Det karakteristiska för denna bok är att dess författare föreställer sig att den sociala befrielsen skall ske genom den store makthavaren Poleano, vilken leder mänsklighetens stora pånyttfödelse genom den vetenskapliga undersökningen som företogs av de mest lärda inom incanarfs folk. Liksom den romerske konsuln Cincinnatus efter kriget återvände till sin plog, så lämnade också den store Poleano slutligen frivilligt sin maktställning för att leva bland sina medborgare, lika med dem och för att med dem njuta frukterna av sitt verk, som han så glänsande hade bringat till fulländning. Poleano är naturligtvis endast en omskrivning av Napoleons namn och incanarfs är en sådan för fransmännen (*les français*).

Utan tvivel blev författarna till denna märkvärdiga bok inspirerad av Napoleons mångfaldiga planer, genom vilka han hoppades att bryta Englands motstånd och göra den franska industrin till världens främsta. Hans tallösa överläggningar med vetenskapsmännen, teknikerna, industririddarna och stor-

finansens företrädare liksom också med vanliga lycköskare, charlataner och äventyrare av alla schatteringar, var alla ett led i samma strävan. Under dessa omständigheter var det fullt förståeligt att våra båda filosofer invaggade sig i förhoppningen att vinna kejsaren för sina planer och göra absolutismen till utgångspunkt för socialismen.

V.

Tron att Napoleon kunde vinnas för en socialistisk omgestaltning av samhället, var för övrigt ingen isolerad företeelse som uppträdde hos några få personer. Inte heller den invändningen är hållbar, att män som Saint-Simon, Fourier och de båda författarna till ovan nämnda verk, trodde på möjlighet till hjälp genom Napoleon endast därför att de av inre böjelse var motståndare till alla revolutionära försök, ty vi möter denna inställning även i de kretsar som förblivit den traditionella jakobinismen trogen och hoppas att genom en revolutionär diktatur förverkliga sina socialistiska planer. Även Michel Buonarroti, Babeufs kamrat, vilken Bakunin har betecknat som sitt århundrades störste konspiratör, satte sin förhoppning till Napoleon och trodde allvarligt att denne var kallad som verktyg för en ny revolution, för att fullända vad den första revolutionen hade lämnat ofullbordat.

När Napoleon genom de europeiska stormakternas påbud förvisades till Elba, trädde hans gamla kamrater inom armén i hemligt förbund med de återstående jakobinerna, och riktade sig mot Louis XVIII regering, som hade påtvungits Frankrike. Napoleon, som besatt en god blick för faktas logik, kände mycket

väl att han ingen hjälp fick vänta av den franska borgerligheten, vilken vid de allierade arméernas inträngande kallblodigt lät honom falla. Han var därför nödsakad att söka stöd hos de lägre skikten, och han lockade dem med stora löften för att de skulle sätta sig i rörelse. När han den 20 mars 1815 åter gjorde sitt intåg i Tuilerierna, besökte han förstäderna och fabrikerna, lät arbetarna förelägga sig berättelser om sitt ekonomiska läge och lovade dem, att han skulle viga resten av sitt liv åt freden, för att visa världen att han "inte blott var en soldaternas kejsare utan också en sådan för bönder och proletärer."

Gamla demokrater och förutvarande motståndare till kejsaren trädde in i den nya regeringen, därför att folket skulle erkänna att det var verkligt allvar i hans löfte om "fredens och demokratins rike". Censuren avskaffades och bokhandeln befriades från polisbevakningen. Napoleons motståndare sedan många år, Benjamin Constant, som nu tillsammans med Carnot tillhörde den nya regeringen, anförtroddes uppdraget att göra ett utkast till en ny författning. Det var i sanning en "berusningens tid" denna korta period, de "hundra dagarna", vilken vid Waterloo skulle finna sitt lika snabba som blodiga slut.

Bonapartister och jakobiner hade redan vid tiden för bourbonernas återkomst övergivit sin gamla inbördesfejd och inriktat sig på kejsarrikets återuppbyggande. I politikens sängkammare bäddar ofta omaka par syskonbädd, men sådan förtrolighet inställer sig i regel endast när en viss samstämmighet i strävandena föreligger. Man har städse kannstöpt om hur Europas framtid skulle ha gestaltat sig, därest Napoleon hade fått tillfälle att djupare ägna sig åt de sociala

reformer han ställt i utsikt. Det är dock knappast antagligt att han hade hållit sina löften, även om han inte så snart blivit sina militära motståndare underlägsen. En man med hans karaktärsanlag, och som så helt vant sig vid att spela rollen som Europas försyn och betrakta sin egen vilja som högsta lag, kunde knappast haft förmåga att beträda andra vägar. Men det är inte uteslutet att han verkligen umgicks med tanken på stora sociala förändringar. Hans tidigare planer, att sammansmälta Europa till en stor ekonomisk enhet under fransk hegemoni, talar t. o. m. därför. Men en sådan reform hade ändå endast tolkat hans eget väsen: en på kasernmoral grundad termitstat vari all personlighet undertrycktes och som var underkastad en maskins känslolösa rytmer.

När Fourier och Saint-Simon trodde att Napoleon kunde vinnas för en stor social reform, så berodde detta därpå att han enligt deras mening förkroppsligade alla möjligheter, vilka kunde leda till en ny utveckling av det sociala livet. Men ändå hoppades de, att ett allvarligt försök i denna riktning med tiden skulle överflödiggöra hela det politiska och militära grundlag varpå kejsarens härskarmakt var fotad. Det skulle ersättas genom nya sociala inrättningar. Denna förhoppning var en psykologisk förvillelse, men den låter sig alltså förklaras ur tidens politiska och sociala läge.

Men Buonarrotis ställning och hans senare kommunistiska anhängares i de franska hemliga sällskapen, måste man bedöma på ett annat sätt. Mellan dem och Napoleon bestod en inre väsensgemenskap, över vilken de säkerligen aldrig avlade räkenskap inför sig själva. Buonarroti, som en gång tillhörde Robespierres

inre kretsar, satte med samma innerlighet som Napoleon sin tro till diktaturens allmakt. Också han räknade med människor som med siffror, och liksom Napoleon var fullt övertygad om att genom våld kunna bryta varje motstånd, så trodde Buonarroti och hans anhängare att man måste tvinga människorna till lycka genom revolutionär terror. Napoleon hade egentligen endast i större omfattning fortsatt vad Robespierre och hans medlöpare redan hade satt i system: centralisering av det sociala livets alla grenar. Han var i grund och botten heller inte någon revolutionens arvtogare som hade tillkännagivit "människorätten". Han var endast en efterföljare till jakobinerna, vilka hade gjort varje rättighet till en tvångströja och befrämjat deras utbredning genom giljotinen.

Ytterligheterna berör ofta varandra inom det politiska livet, men endast i de fall där gemensamma utgångspunkter finns, vilka under de givna förhållandena strävar att återförenas. Napoleons alla reformer hade kasernatmosfären till sitt ursprung. Barbeufs och Buonarrotis jämlikhetskommunism liksom den senare babeufs skola byggde på samma förut sättningar. Det är tankarnas och känslornas inre släktskap som åstadkommer förbindelserna. Jakobinernas trådar till bonapartisterna under restaurations-tiden, den anknytning till Bismarck som Lassalle sökte men icke fick endast därför att han inte hade någon jämbördig makt bakom sig, och alliansen mellan Stalin och Hitler, vilken blev det andra världskrigets omedelbara orsak, kan förstås endast under aktgivande på detta förhållande. Det rör sig i samtliga dessa fall om utslag i skilda former av samma absolutistiska princip. Det historiska skeendet kan överhuvudtaget

inte förstås av dem som inte tränger dessa företeelsers inre sammanhang djupt in på livet.

Babeufs socialistiska skola, vilken fann sina företrädare i män som Barbés, Blanqui, Teste, Voyer d'Argenson, Bernard, Meillard, Nettré m. fl. och som bedrev sin verksamhet i hemliga sammanslutningar såsom "Familjesällskapet" och "Årstidernas sammanslutning", var genomgående autokratisk i sina strävanden. Enligt en hemlig överenskommelse, som 1840 antogs av rörelsens alla sektioner, skulle ett direktorium på tre personer organisera det kommande upproret och efter segern fungera som provisorisk regering. Denna diktatoriska tremannaförsamling skulle inte väljas av folket utan av de sammansvurna själva. Den sålunda tillkomna regeringen skulle överta ledningen av både industri och jordbruk samt fördela produkterna. För att bland medborgarna uppnå en likartad inställning till staten, skulle barnen vid femårsåldern lämna föräldrarna och omhändertas av statliga institutioner. Förebilden till en total stat blev alltså på detta sätt redan i förväg utarbetad av socialister. Även Lenins idé om den "professionella revolutionären" är en efterapning av Blanquis "revolutionära generalstab". Den *monarkistiska tanken* mot vilken Proudhon förklarade krig, satt mycket djupare än de flesta kunde ana, och den har — som den senaste tidens förhållanden överallt i världen visar — ännu inte på långt när upphört att öva inflytande.

Också de socialistiska riktningar som företrädades av Etienne Cabet, Louis Blanc, Constantin Pecqueur och andra, var fullständigt genompyrda med absolutistiska tankegångar. Endast hos Fourier och hans anhängare finner man mångfaldiga frihetliga idéer och med-

vetna federalistiska strävanden. Även den engelska socialismen — både dess äldre och nyare skolor — är buren av en frihetligare anda, därför att de stora liberala tankeströmningarna utövat ett mycket starkare inflytande på dess företrädare. Förövrigt alldeles som i Spanien, där den federalistiska traditionen slagit djupa rötter i folket och den anarkistiska socialismen utvecklats till en massrörelse. Detsamma gäller även för Italien, där Pisacanes lära och den frihetliga socialismen städse utgör en motvikt till tidens totalitära strävanden.

Bland socialisterna av den äldre skolan finner vi hos många inte blott en utpräglad fientlighet mot alla liberala bemödanden och ett oförtydbart koketterande med den politiska absolutismens uppfattningar utan t. o. m. teokratiska anstrykningar, vilka direkt har framsprungit ur den romerska katolicismens föreställningsvärld. Detta gäller särskilt för saint-simonisternas och den så kallade teosofiska kommunismens anhängare. Mellan Saint-Simons lära och den saint-simonistiska skolans sociala uppfattning bestod en skillnad som ofta överhuvudtaget inte lät sig överbygga och vilken endast kan betecknas som en urartning av den ursprungliga idén. Bland socialismens stora banbrytare var Saint-Simon säkert en av de mera framträdande personligheterna, som med sitt tänkande har befruktat alla senare socialistiska riktningar, från marxisterna till anarkisterna. Hans omfattande kunskaper och hans osedvanliga historiska iakttagelseförmåga har anvisat honom platsen som en av sin tids mest betydande tänkare. Man har — och ingalunda med orätt — nämnt honom som en Faustnatur, ty han har klappat på många förborgade por-

tar och hans eviga hunger efter ständigt djupare kunskap bildar hela innehållet i hans sällsamma levnad, vilken i sin gripande egenart är så rik på tragisk storhet.

Saint-Simon har aldrig uppställt en bestämd teori om den sociala frågans lösning, och inte heller har han förlorat sig i abstrakta spekulationer, såsom de flesta av hans lärjungar gjort. Hans markanta andliga överlägsenhet framgår redan därav, att han med sina tankars trollkraft omslöt en hel rad av sin samtids betydelsefullaste tänkare. Här kan nämnas Augustin Thierry, den store franske historikern, mineralogen Le Play, Auguste Comte, grundläggaren av "positivismens filosofi", rättsteoretikern Lermnier, sedermera undervisningsministern H. Carnot, komponister som Leon Halévy och F. David, ingenjörer som Barrault, Mony och Lesseps (den sistnämnde Zueskanalens byggar), nationalekonomer och finansmän som Michel Chevalier, Adolph Blanqui, O. Rodrigues och Emile Péreire. Dessutom personer som senare kom att spela en framträdande roll i den socialistiska rörelsen, såsom A. Bazard, P. Enfantin, P. Leroux, J. Reynaud, Ph. Buchez och många andra. Alla framgick de ur Saint-Simons skola eller blev starkt påverkade av hans åskådning. Även Heinrich Heine och romanförfattarinnan Georg Sand blev djupt berörda av hans lära. Och det är tydligt att endast en helt överlägsen ande kunde utöva ett så starkt och varaktigt inflytande.

Saint-Simons egentliga storhet bestod i hans glänsande bedömning av de nya ekonomiskt-politiska förhållandena, vilka hade framgått ur den franska revolutionen, och i hans djupgående uppfattning om den moderna industrin, vilken han med rätta betecknade

som en utslagsgivande faktor för den ekonomiska och politiska utvecklingen i det europeiska samhället. Industrin var därvid för honom inte endast en materiell utan också en idéell psykologisk företeelse, ty genom den segrade anden över materien och livet erhöll samtidigt ett etiskt värde, som var okänt i det gamla samhället, nämligen aktning för det mänskliga arbetet.

Saint-Simon var en av de första stora socialfilosoferna, som drog en tydlig gräns mellan den politiska organisationen, staten och det naturliga samhället. Han försökte också att bestämma de båda organisationernas inflytelsesfär. I sin skrift "Du système industriel" (1821) ledde han den stora revolutionens utbrott tillbaka på det statliga förmynderskapet och industrins reglering, och drog därav den slutsatsen, att det betydelsefullaste i de mänskliga strävandena inte var att söka i det politiska regerandets form utan i tidens ekonomiska och allmänna förhållanden. Så länge mänskligheten inte hade trampat ur barnskorna, var regeringens förmynderskap en naturlig inrättning, som hade sin grund i själva förhållandena, liksom när föräldrarna övervakar sina barn. Men på samma sätt som när den vuxna människan inte längre behöver föräldrarnas förmynderskap och med sin personlighets mognad själv tar ansvaret för sin levnad, så skall också mänskligheten som helhet övervinna regerandets förmynderskap och lära sig att stå på egna ben.

"Konsten att regera människan skall därefter försvinna. Den får rymma fältet för en ny konst, konsten att förvalta tingen."

Den samhälleliga mognadens tid började enligt Saint-Simon med industrins uppkomst. Industrin skall

inte blott befria människorna från armodets förbannelse utan också från regerandets nödvändighet.

Men av denna mästarens ljusa och förhoppningsfyllda uppfattning, som Proudhon så beredvilligt upptog och vidare utvecklade, har hans lärjungar överhuvudtaget inte förmått att göra något alls. De blev inte endast bärare av en ny katolicism utan också andliga företrädare för en ny hierarki, som de behagade kalla den "Saint-Simonistiska kyrkan". Vad de eftersträvade var en social teokrati, i vilken konstens, vetenskapens och arbetets företrädare skulle bilda statens inre cirkel. I motsats till de flesta övriga socialistiska riktningar var saint-simonisterna motståndare till republiken, därför att de i den republikanska statsformen tyckte sig se ett uttryck för inre splittring.

"Republiken är omöjlig; den skall aldrig bli verklighet. Till och med dess namn skall försvinna och bli utträngt från vår förening. Det är en villfarelse att tro, att saint-simonismen är republikansk."

(O. Rodrigues.)

Medan den liberala riktningens företrädare genom maktbefogenheternas fördelning och särskilt genom att skilja den lagstiftande makten från den verkställande sökte hindra missbruk av den offentliga maktutövningen, så såg saint-simonisterna i dessa åtgärder en söndersplittring av den sociala kraften, vilken ansågs leda till samhällets upplösning. Vad de eftersträvade var att samla alla politiska och sociala befogenheter på en hand.

"Statsöverhuvudet är samtidigt lagstiftare och domare. Han bestämmer riktlinjerna för den offentliga

ordningen och beslutar över dess användning. Han är den levande lagen, organet från vilket allt lov och all tadel utgår."

Då människornas materiella tillvaro enligt saint-simonisternas uppfattning är djupt förbunden med religionen, så höjde sig den nya kyrkan som en syntetisk sammanfattning och organisk enhet över det ekonomiska och sociala livets alla delar. Därför vilade hela samhällets ledning i prästernas hand, ty kyrkan är inte längre en social inrättning, utan den är samhället självt. Hela samhällsordningen är byggd på tre stora principer: "kärleken, tanken och kraften", vilka i de tre stånden, konstnärer, lärda och verkamma, finner sina företrädare som också bildar det sociala livets hierarki. I en sådan gemenskap är det ingen plats för personliga särintressen, individualiteten på det hela taget försvinner för att upplösas i den sociala organismen. Prästerna förmedlar alla sociala förbindelser. De beslutar inte endast över det andliga livets alla angelägenheter utan anvisar också varje samhällsmedlem hans plats och sörjer för den sociala jämvikten genom en rättvis fördelning av de allmänna tillgångarna och arbetsprodukterna.

Saint-simonisternas "Allvärldsliga Arbetar-Association" hade karaktären av en social teokrati, i vars spets en industriell påve stod, vars anvisningar envar hade skyldighet att motsägelstöst fullgöra. Detta är modellen för en total stat, som håller alla sociala levnadsyttringar i rätta spår och drar försorg om att envar av allt erhåller den andel vartill vederbörandes sociala ställning och rang berättigar. Föreställningen om en sådan social kyrka som levande symbol för den mänskliga förbrödringen och vilken

för att främja gemenskapens krav anvisade envar den plats han hade att fylla, var saint-simonisternas politiska ideal, som de medvetet eller omedvetet delade med den absolutistiska auktoritetsprincipens blinda företrädare. Också deras organisation bar en ny kyrkas teokratiska karaktär. Den leddes av ett "heligt kollegium" i vars spets Bazard och Enfantin figurerade som "överstepräster". Den hade församlingar, biskopsdömen och biskopssäten i Paris, Toulouse, Angers, Lyon, Metz, Blois, Bordeaux, Nantes, Limoges, Tour, Dijon och en rad andra städer. Också i utlandet, särskilt i Belgien, fann saint-simonisternas kyrka verksamma företrädare. Särskilt efter Bazards död, när Enfantin blev det allenarådande förstyret och den nya kyrkans "fader", antog trosinnerligheten hos organisationens företrädare en karaktär, som i dag är svår att begripa. Så skrev t. ex. Reynaud från Korrika till Enfantin:

"Min faders kyss blir min kraft, hans ord ger välthet. Jag sätter allt förtroende till min fader, ty jag vet att han känner sina barn bättre än de känner sig själva. Och dock, varför darrar jag, när jag förnimmer hans närhet?"

Också Barrault, en glänsande talare och apostel för den nya kyrkan, skrev till Enfantin:

"Fader, Du är Guds sändebud på jorden och konung för alla folk! Jerusalem såg sin Kristus och kände honom icke. Paris har sett Ditt anlete och hört Din stämma. Men Frankrike känner endast Ditt namn."

Det är nog säkert att Enfantin har underblåst denna beklämnande trosglöd för att ge sitt inflytande ett andligt underlag, inför vilket det sunda

människoförståndets förnuftsgrund måste falla i spillror. Jämför man detta med den nu framträdande moderna kommunismens politiska kyrka, vars blinda anhängarskara alltid är beredd att på order från högre ort i dag smutskasta vad de ännu i går prisade, så blir det lättare att förstå sådant som vid studium av gångna tider har syntts främmande och oförklarligt. Stalinkulten i våra dagar är en produkt av samma föreställningsvärld som den Enfantins dyrkare levde i.

VI.

De absolutistiska tankeströmningarnas inflytande på den socialistiska idévärlden just när den stod vid sin begynnelse och skulle ta form, har säkerligen varit olycklig för dess utveckling, även om det absolutistiska inslaget är förklarligt med hänsyn till då rådande tidsförhållanden. I Frankrike gavs det dock inte endast en jakobinistisk och auktoritär tradition. Den stora revolutionen själv efterlämnade djupa spår i den mänskliga tanken, spår som var oförgängliga och städse bjöd anknytningspunkter till nya utvecklingsmöjligheter. Och även om det är obestridligt att vissa riktningar inom den franska socialismen upptog lånegods från den politiska och klerikala absolutismen, så fann dessa strävanden en verksam motvikt i Saint-Simons historiefilosofiska betraktelser, i fourierismens federalistiska associationsidé, i Fouriers lära om det "attraktiva arbetet" och synnerligast i det fortlevande inflytandet från Proudhons anarkistiska samhällsfilosofi.

Men i Tyskland låg förhållandena helt annorlunda till. Där saknades varje revolutionär tradition, där blev liberalismen städse en kraftlös ersättningsprodukt för den engelska förebilden och där hade den

borgerliga demokratins idé aldrig slagit rot i folkdjupet. Tyskland förblev intill det första världskrigets slut en halv-absolutistisk stat. Den tyska socialdemokratins alla valsegrar kan icke ändra detta historiska faktum. Den första ansatsen till socialistisk rörelse i Tyskland inspirerades från Frankrike, men då dess första företrädare nästan undantagslöst emanerade från Hegels och Fichtes skola, så erhöll deras åskådning från början en helt säregen prägel, som skilde sig från alla övriga socialistiska tankeriktningar i Västeuropa. Hegel, "den preussiska statens filosof", som man med rätta har nämnt honom, hade gjort staten till "Gud på jorden", och Fichte hade i sin skrift, "Den slutna handelsstaten", framkastat ritningen till ett statssocialistiskt samhälle, vilket kunde tjäna som förebild till envar totalitär statsbildning. När Fridrich Engels i sin skrift "Socialismens utveckling från utopi till vetenskap", förklarade att "*vi tyska socialister är stolta över att vi inte härstammar endast från Saint-Simon, Fourier och Owen, utan också från Kant, Fichte och Hegel*", så bekräftade han därmed endast ett faktum. Om detta faktum, som Engels gjorde gällande, givit den tyska socialismen sin andliga övervikt, är förvisso en annan fråga.

Ferdinand Lassalles agitation banade väg för den moderna tyska arbetarrörelsen. Hans inflytande på rörelsen bestod städse omisskännligt och väcktes särskilt till ny styrka före första världskrigets utbrott och efter revolutionen i november 1918. Lassalle var under hela sitt liv en fanatisk anhängare av den hegelska statsidén. Hans anhängare var så fast övertygade om "statens befriande mission", att deras statstro

understundom antog direkt groteska former. I utlandet är man vanligen av den meningen att Tyskland var det marxistiska landet framför andra i världen och den barbariska kamp som makthavarna i "det tredje riket" förde mot "marxismen", har stärkt många i den tron. I verkligheten ligger tingen helt annorlunda till. De verkliga marxisternas antal i Tyskland var förhållandevis ringa, ty den tyska socialdemokratis politiska ställningstagande rönt mycket större inflytande från Lassalle än från Marx och Engels. Från Lassalle ärvde de tyska socialisterna sin lidelsefulla statstro och den största delen av sin auktoritära inriktning. Från Marx övertog de endast ödestron om de ekonomiska förhållandenas oöverbinnerliga makt och en viss terminologi.

Lassalle var inte blott mycket absolutistiskt anlagd i fråga om sina idéer, han var dessutom till hela sitt väsen den födde aristokraten, som var så uppfylld av sin egen ofelbarhet att han förnam varje motsägelse som en synd mot den "helige ande". Han har med full medvetenhet förankrat tron på sin "historiska mission" så djupt i huvudena på sin anhängarskara, att den med svärmisk begeistring såg upp till honom såsom till en ny Messias, i vars händer allas lycka vilade. Besjälad av denna anda, skrev den lassalleska skolans organ, "Neuer Sozialdemokrat" följande:

"Men varför är vi så hänförda, så energiska, ja varför är nästan alla lassalleaner besjälade av en glödande fanatism? Därför att Lassalles lära är ofelbar och därför att lassalleanerna, när de förkunnar denna lära, i detta avseende måste betrakta sig själva som ofelbara. *Lassalles lära är den enda sanningen; den är ofelbar och tron på den försätter berg.* Utan

fast tro på sin lära hade de första kristna inte givit sitt blod för den; utan ofelbarhet i en religion blev den alls icke känd som religion. *Och utan den lassalleska tron* skulle socialismen, vilken en gång skall bära upp ett samhälle för lyckliga människor, aldrig slå rot hos de tyska arbetarna."

Det saknar inte intresse att jämföra en sådan utjutelse av lidelsefullt trosraseri med det oupphörliga åberopandet av "fanatismens nödvändighet" i Hitlers tal. Man förstår då att de båda frukterna har vuxit på samma träd. Lassalle besatt en diktators alla egenskaper, det fattades honom blott de omständigheter ur vilka en diktatur framgår. Hela hans organisation var av diktatoriskt snitt, trots alla demokratiska garneringar. Han blev av den "Allgemeinen deutschen Arbeiter-Verein" vald som president med diktatorisk fullmakt och utvecklade då den s. k. "ledarprincipen", vilken med uppenbar följdriktighet bildade grundstenen till det "tredje riket". I sitt berömda Ronsdorfer-tal i maj 1864 yttrade Lassalle:

"Även en annan högst märkvärdig omständighet i våra resultat har jag att omnämna. Det är den slutna *anda av strängaste enhet och disciplin* som härskar i vår förening! Också i detta hänseende, och i detta hänseende framförallt, står vår förening epokgörande och som en helt ny uppenbarelse i historien. Denna stora förening, sträckande sig över nästan alla tyska länder, rör sig och reagerar med en individs slutna enhet. På mycket få platser är jag personligt känd och likväl har jag från Rhen till Nordsjön och från Elbe till Donau ännu aldrig hört ett "nej", och ändå är den auktoritet ni anförtrott mig, helt och hållet beroende av Eder fortsatta högsta frivillighet! Varthän jag än

har kommit, överallt har jag från arbetarna hört ord som kan sammanfattas i denna sats: Vi måste sammansmida allas vår vilja i en hammare och sätta denna hammare i handen på en man, till vars intelligens, karaktär och goda vilja vi har nödvändig tilltro, så att han kan slå med hammaren!”

Den liberala statsuppfattningen, vilken tillerkände staten berättigande endast som beskyddare av medborgarnas och landets frihet mot inre och yttre fiender, betecknade Lassalle som en ”nattväktaridé”. Också i detta avseende tänkte han helt som hegelian.

”Ville bourgeoisin konsekvent säga sitt sista ord”, påpekade Lassalle, ”så måste den tillstå, att enligt dessa deras tankar, så skulle staten bli helt överflödig, när det inga rövare och tjuvar fanns.”

Men en sådan tanke ville Lassalle — till skillnad från Marx — inte alls veta av. För honom var och förblev staten Hegels ”det sedliga hela”, ”vilket har till funktion att fullborda utvecklingen till frihet, människosläktets utveckling till frihet.”

Det var just denna historiskt absolut falska uppfattning, som ledde honom till att söka anknytning till Bismarck. Lassalles kärlekshängel med den ”sociala konungsligheten”, vilken ”stödd på svärdfästet” kunde genomföra stora uppgifter, ”när den var besluten att fullfölja sant stora, nationella och folkbefrämande mål”, var också anledningen till att det tyska framstegspartiets press anklagade Lassalle och hans anhängare för att gå Bismarcks ärenden. För denna beskyllning ges det ingenstädes någon materiell grundval. Lassalles ställningstagande berodde på arten av hans tänkande. Han arbetade inte för Bismarcks intressen, men han trodde på möjligheten att använda

Bismarck för sin egen sak. Och just däri låg det farliga i hans vågsamma spel, ty det var Bismarck och inte Lassalle, som kunde stödja sig på svärdets makt, Hans biograf, Eduard Bernstein, har betecknat Lassalles uttalande från den tiden som ”caesarismens språk”, och detta så mycket mera med rätta därför att han visade förmånenheten att framställa den bestående preussiska författningen som en ”av kungadömet åt den borgerliga klassen beviljad gunst.”

I ett land som Tyskland var en sådan bekännelse av en s. k. ”demokrat” en dubbel olycka.

Lassalle var en högt begåvad människa och var som han själv en gång uttryckte det, beväpnad med ”sitt århundrades hela andliga verktygssamling”. Men många yttranden i hans tal och brev, många av hans brev till Sophie von Solutzew, till grevinnan Hatzfeld och en del annat tydde på att den personliga äregirigheten var det egentliga motivet bakom handlingarna hos denna ovanlige man, vilken av många tyska arbetare ärades som en halvgud. Därför kan heller ingen säga var Lassalle slutligen hade hamnat, därest inte den ungerske aristokraten von Rakowitzas kula hade satt en för tidig gräns för hans liv. Just denna sjukliga äregirighet hos honom framträdde redan i hans tidigaste ungdom. Betecknande därför är vad han skrev i sin dagbok efter att ha bevistat en föreställning av Schillers ”Fiesko”:

”Jag vet inte, trots att jag nu har ett revolutionärt-demokratiskt-republikanskt sinne, så känner jag dock, att jag i greve Lavagnuas ställe skulle ha handlat just så och inte nöjt mig med att vara Genuas främste medborgare, utan sträckt min hand efter diademmet. Därur ger det sig, när jag betraktar saken

i ljust, att jag endast är en egoist. Hade jag varit född som prins eller furste, skulle jag med kropp och själ vara aristokrat. Men så, då jag blott är en enkel borgarson, kommer jag i sinom tid att vara demokrat.”

Även idoler har sina skuggsidor, när man betraktar dem i ljust. Lassalle hade en hel mängd därav.

Det inflytande som Marx utövade på den tyska arbetarrörelsen var av annan beskaffenhet. Marx var ingen flammande talare som Lassalle, vilken omedelbart kunde påverka sin åhörarskara genom det levande ordet. Hans tankegångar gick mångfaldigt över begreppsförmågan t. o. m. hos de intelligentare arbetarna och måste för att bli förstådda förmedlas genom populära beskrivningar av andra. Därtill vistades Marx under nästan hela sin livstid i utlandet, under det att Lassalle verkade i Tyskland och till följd därav bättre kunde bedöma den omedelbara nödvändigheten i sin propaganda. Men dessutom fanns det en hel rad väsentliga olikheter i de båda männens förkunnselse. Särskilt var detta fallet i fråga om deras ställning till staten. Även Marx utgick från bestämda och absoluta föreställningar, därigenom att han ansåg den samhälleliga utvecklingsprocessen vara underkastad en tvångsmässig nödvändighet, som hade sin grund i tidens produktionsbetingelser.

”Det materiella livets produktionssätt reglerar den sociala, politiska och andliga livsprocessen överhuvudtaget”, som det heter i den berömda inledningen till ”Zur Kritik der politischen Ökonomie”.

Marx var fast övertygad om att han kommit det borgerliga samhällets rörelselagar på spåren. Han

gjorde sig också all möda att grundlägga de angivna lagarna för den sociala fysiken såsom ”rena” och ”absoluta”. Så är fallet när han i första bandet till ”Das Kapital” betecknar den s. k. kapitalackumulationen som en ”absolut och allmän lag”, till följd av vilken ”en nations rikedom motsvarar dess befolkning och dess elände dess rikedom”. Som Hegels lärjunge föreställde han sig denna utvecklingsprocess som en skeendets triologi, vilken med järnhård nödvändighet framgår ur de ekonomiska levnadsbetingelserna. Så läser vi i ”Kapitalets” första band:

”Det ur det kapitalistiska produktionssystemet framgående tillägnelsesättet, grundat på den kapitalistiska privategendomen, innebär det första förnekandet av den individuella, på eget arbete grundade privategendomen. Men den kapitalistiska produktionen alstrar med en naturprocess’ nödvändighet sin egen förnekelse. Den är negationens negation. Den återställer inte privategendomen, men väl den individuella egendomen på grundval av det från den kapitalistiska epoken erövrade, Kooperationen och den gemensamma jordbesittningen och de av arbetet själv framställda produktionsmedlen.”

Denna mekaniska och fatalistiska uppfattning om det historiska skeendet, vilken här presenterades som den absoluta sanningen, verkar med den tyska rörelsens växande inflytande på de socialistiska strävandena i alla övriga länder förlamande på den socialistiska tankens gestaltning, även om Marx hoppades att med det ekonomiska skeendets fortskridande utveckling övervinna alla statens maktpolitiska befoheter. Just i detta avseende skilde han sig väsentligt från Lassalle, som i sin uppfattning om staten

förblev gammal-hegelian under hela sitt liv. Redan i det "Kommunistiska manifestet" heter det:

"Har klasskillnaden under utvecklingens gång försvunnit och är all produktion koncentrerad i händerna på de associerade individerna, så förlorar den offentliga makten sin politiska karaktär. Den politiska makten i egentlig mening är den organiserade makt en klass utövar för att undertrycka en annan. När proletariatet i kamp mot bourgeoisin med nödvändighet förenat sig som klass, genom en revolution gjort sig till härskande klass och som härskande klass med makt upphävt de gamla produktionsförhållandena, så upphäves med dessa produktionsförhållanden klassmotsättningarnas existensbetingelser. Klasserna överhuvudtaget upphäves och därmed deras herravälde som klass. I stället för det gamla borgerliga samhället med sina klasser och klassmotsättningar, träder en association, vari vars och ens fria utveckling är villkoret för allas fria utveckling."

Till och med i den hatfyllda smädeskriften "L'Alliance de la Démocratie socialiste et l'association internationale de Travailleurs" (De demokratiska socialisternas allians och Internationella Arbetar-Associationen), som Marx tillsammans med Engels och Lafargue författade mot Bakunin och internationalens frihetliga flygel, blev de ord som användes redan i det berömda privatcirkuläret till generalrådet, "Les prétendus scissions dans l'internationale", ännu en gång återupprepade. Orden lyder så här:

"Med anarki menar alla socialister detta: är en gång alla proletärers mål, klassernas avskaffande, uppnått, så försvinner statens makt, som har till uppgift att hålla den stora producerande massan under den ut-

sugande minoritetens ok, och regeringsfunktionen förvandlar sig till enkla förvaltningsfunktioner."

Det politiska mål som Marx hade för ögonen, var alltså otvivelaktigt statens utskiljande från samhällslivet. I detta avseende var han fullständigt influerad av Proudhons idéströmning. Endast i fråga om sättet varpå detta mål skulle nås, skilde han sig grundligt från Bakunin och internationalens frihetligt påverkade federationer. Bakunin och hans vänner företrädde den ståndpunkten, att en social omvälvning måste riva bort statens politiska maktpapparat samtidigt med den ekonomiska utsugningens institutioner, för att möjliggöra en obehindrad utveckling av det sociala livet. Men Marx ville använda staten i form av "proletariatets diktatur" för att praktiskt kunna genomföra socialismen och upphäva klassmotsättningarna inom samhället. Först efter det klasserna försvunnit skulle statens maktpapparat gå samma väg och tingens förvaltning träda i dess ställe. Motsättningen mellan dessa båda meningar och de försök som Marx och hans anhängare i generalrådet gjorde att påtvinga internationalen en centralistisk organisationsform och för den fastställa en bestämd politik, var de egentliga orsaker som senare ledde till den stora arbetarinternationalens sprängning.

I dag är det genom historien fastställt vem som hade rätt i striden. Det bolsjevikiska experimentet i Ryssland har klart bevisat, att man genom en diktatur visserligen kan uppnå statskapitalism, men aldrig socialism. Även ett samhälle utan privategendom kan utveckla sig till slaveri för folket. Diktaturen kan avskaffa de gamla klasserna, men den är städse

tvungen att ta sin tillflykt till en regerande kast inom det egna partiet och skänka den företrädan som det övriga folket inte besitter. Diktaturen som "befrielse-medel" blir genom omständigheternas logik alltid ett instrument för undertryckande och ersätter alla gamla former av slaveri med en ny. Även den s. k. "proletariatets diktatur" är i verkligheten endast en diktatur över proletariatet, t. o. m. om den blott är tänkt som ett provisorium eller en övergångsform. Ty det är så som Proudhon med djup förståelse förutsade, att "varje provisorisk regering städse har en tendens att bli permanent". Att insikten om detta har måst köpas med så mycket blod och tårar och söndertrasade förhoppningar, är säkert en av historiens mest tragiska sidor.

Den 20 juli 1870 skrev Marx till Engels de för hans person och andliga inriktning så betecknande orden:

"Fransmännen behöver stryk. Segrar preussarna, kommer statsmaktens centralisering att bli till nytta för den tyska arbetarklassens centralisering. Tysk övervikt skulle också överflytta arbetarrörelsens tyngdpunkt i Västeuropa från Frankrike till Tyskland, och man behöver endast jämföra de båda rörelserna från 1866 tills nu för att se, att den tyska arbetarklassen är överlägsen den franska både teoretiskt och organisatoriskt. Dess övervikt över den franska på världsscenen skulle dessutom innebära vår teoris seger över Proudhons etc."

Marx hade rätt. Tysklands seger över Frankrike var i verkligheten en vändpunkt i Europas och den internationella socialistiska rörelsens historia. Proudhons frihetliga socialism blev genom det nyinträdde

läget trängd i bakgrunden och måste rymma fältet för Marx's och Lassalles auktoritära uppfattningar. Socialismens levande, skapande och obegränsade utvecklingsduglighet blev för de närmaste femtio åren fördriven av en förbenad dogmatism, vilken anspråksfullt framträdde som en ny vetenskap, men i verkligheten endast var en vävnad av teologiska spetsfunderigheter och fatalistiska felslut, som förkvävde varje sann socialistisk tanke. I själva Tyskland antog detta överlägsenhetsraseri ofta helt groteska former. Herrarna betraktade sig som vägvisare till den "vetenskapliga socialismen" och som den "internationella arbetarrörelsens lärare". Därvid förbisågs det på det hela taget att Bismarcks Tyskland var en halvdespotisk militär- och polisstat, vilken ännu behövde kämpa för sådant som de västeuropeiska länderna sedan länge uppnått och varom man inte ens fick drömma i paradmarschernas-, polisgodtyckets- och kadaverlydnadens land.

Att en arbetarrörelse som inte hade den minsta tillstympelse till revolutionär tradition bakom sig och som kände den socialistiska tanken endast i form av Marx ekonomiska fatalism och Lassalles blinda stats-tro, kunde bli tongivande för den allmänna socialistiska rörelsen, var för socialismen själv lika olyckligt som Bismarcks politik, vilken blev Europas öde. Min oförgätlige vän, diktaren Erich Mühsam, som mördades av nazisterna i koncentrationslägret Oranienburg, har för att beteckna denna egenartade tendens präglat det träffande uttrycket "Bismarxism". Bättre kan nog företeelsens art inte karakteriseras, än Mühsam gjort med detta ord.

Den stora politiska omsvängning som inträdde i

Europa efter det tysk-franska kriget 1870—71, kunde inte undgå att i samma mån utöva inverkan på socialismen. I stället för de socialistiska idégrupperna och de ekonomiska kamporganisationerna, i vilka den första internationalens avancerade företrädare såg cellerna till det framtida samhället och de naturliga organen för ekonomins omgestaltung i socialistisk mening, framträdde de politiska partierna, för vilka rörelsens tyngdpunkt inte längre var erövrandet av jorden och industrin, utan uppnåendet av den politiska makten. På grund därav utvecklade sig under årens lopp en helt ny ideologi. Socialismen förlorade allt mer karaktären av ett nytt kulturideal, som skulle andligt förbereda och praktiskt dugliggöra folken för den kapitalistiska civilisationens avlösning och därför inte gjorde halt inför de nationella staternas trånga gränser.

Hos ledarna för rörelsens nya skede sammanblandade sig den nationella statens betydelse allt mer med partiets andliga värden, så att man till sist överhuvudtaget inte längre var i stånd till att dra en bestämd gräns mellan dem. Man lärde sig att se socialismen genom de s. k. "nationella intressenas" glasögon. Därför kunde det heller inte undgås att den moderna arbetarrörelsen allmänt infogade sig som ett led i den nationella statens byggnad och medvetet eller omedvetet inriktade sig på maktpolitik och regerande. Det vore falskt att, som så ofta har skett, bedöma denna sällsamma omställning som ett förräderi från ledarnas sida. I verkligheten rörde det sig om ett allmänt inväxande i det gamla samhällets tankevärld, vilket var betingat av partiernas praktiska verksamhet, som nödvändigtvis måste utöva inflytande på den andliga inställningen hos deras politiska företrädare. Dessa par-

tier, som helt var inriktade på att under socialismens flagg erövra den politiska makten, såg sig genom omständigheternas järnhårda logik mer och mer trängda in i den ställningen att de bit för bit måste offra sina socialistiska grundsatser för den nationella statens politik, men det de uppnådde var att den nationella politiken erövrade deras socialism.

Man stirrade som hypnotiserat på den tyska socialdemokratins stora valresultat och beundrade den mäktiga partiapparat som den uppbyggt, men man glömde att den tyska verkligheten trots allt inte ändrade sig ett jota. Partiets järnhårda centralisation och kadaverdisciplin, som var en återspeglning av den preussiska staten, förkvävde varje levande initiativ. Organisationen som endast skulle vara ett medel för målets uppnående, förvandlades till självändamål och dödade den anda som kunde förmått att ge partiet levande innehåll. Det räcker med ett enda exempel för att visa att denna karakteristik inte innebär någon överdrift. När efter Bismarcks störtande den av kejsaren utnämnde nye rikskanslern von Caprivi i riksdagen öppet erkände de socialdemokratiska soldaternas iver och nit inom tyska armén, svarade honom det tyska partiets ansedde ledare August Bebel:

"Det förvånar mig inte alls och det bevisar endast, att högerns herrar och regeringen har en fullständigt falsk uppfattning om socialdemokraternas duktighet. Jag tror till och med att den beredvillighet med vilken mina partikamrater har fogat sig i den föreskrivna disciplinen, är ett utflöde av den disciplin som livet har bibringat just dem. Socialdemokratien är alltså med all visshet en förskola för militarismen."

Får man med en sådan inställning från socialdemokratins sida ännu förvåna sig över att den tyska revolutionen 1918 klickade så fullständigt, och att "Vorwärts" så sent som på eftermiddagen den 9 november lade sina tålmodiga läsare på hjärtat, att det tyska folket ännu inte var moget för republik? Ingen gjorde den tyska socialdemokratin förebråelser för att den, sedan den länge efterlängtade politiska makten efter kriget föll som en mogen frukt i dess sköte, inget försök gjorde att införa ett socialistiskt samhällsskick i Tyskland. Därtill var det tyska folket, efter hela den uppfostran det åtnjutit, verkligen inte dugligt. Men en sak hade den första rent socialistiska regeringen efter kriget i sin hand: den kunde ha brutit det preussiska junkerdömet's ödesdigra makt, som härledde sig ur dess stora jordbesittningar. Den stora franska revolutionens borgerliga revolutionärer, som saknade allt inflytande från socialistisk idévärld, förstod mycket väl att de kunde befria Frankrike från aristokratins och prästerskapets politiska herravälde, endast om de upphävde adelns jordbesittningsrätt och därmed avlägsnade den egentliga orsaken till dess politiska makt. Endast de tyska socialisterna kunde inte tänka på en sådan åtgärd, den enda varmed man kunde ha knutit småbönderna till republiken, vars argaste fiender de sedermera blev. Resultatet av denna försummelse blev, att två preussiska junkrar, Hindenburgs son och Franz von Papen, senare spelade makten i händerna på Hitler.

Inte ens tanken på att antasta de förmögna tyska furstarna ifrågakom. Under det att de halvt uthungrade massorna ständigt sjönk djupare i eländet, betalade den republikanska regeringen fabelaktiga summor

som "skadestånd" till de förutvarande furstarna, och tjänstvilliga domare sörjde för att ingen av parasiterna förlorade ett enda öre. Hohenzollern ensam gjorde anspråk på ett skadestånd om tvåhundra miljoner guldmärk. De tyska furstarnas sammanlagda krav var fyra gånger större än Dawes-lånet. Om den tyska arbetarrörelsens ledare hade hållit räkenskap med junkrarnas och furstarnas förmögenheter och privilegier endast hälften så grundligt som nazisterna, när de plundrade arbetarnas kassor och övriga tillgångar, som räknades i miljoner, så hade Tyskland besparats skammen för Hitlers välde och världen undgått sin blodigaste katastrof. Det kommunistiska partiet i Tyskland levde endast av socialdemokratins fel och underlåtenhetssynder, utan att själv utveckla en enda skapande tanke. Detta parti var aldrig något annat än ett viljelöst organ för den ryska utrikespolitiken och fogade sig utan att blinka efter varje diktat från Moskva. På detta sätt underblästes tron på diktaturens oundviklighet i alla arbetarkretsar som redan hade förlorat förtroendet till socialdemokratin. Kommunisterna utvecklade, särskilt bland de unga, en exempellös fanatism, som gjorde dem blinda och döva för varje försök till förnuftig bedömning av läget. Deras larmande protester mot regeringens reaktionära åtgärder, bar från början ouppriktighetens och hyckleriets prägel, ty man kan inte med ärligt hjärta träda fram till frihetens försvar, när man själv eftersträvar en diktatur som upphäver varje frihet.

Varje mål förkroppsligar sig i sina medel. Den despotiska metoden härstammar alltid från den despotiska tanken. Den diktatur som kommunisterna under alla åren eftersträfvade, kom också, men den kom

från den andra sidan och krossade dem själva under hjulen.

För den ärlige iakttagaren av det nutida läget och orsakerna till dess uppkomst, är det inget tvivel om att jonglerandet med absolutistiska begrepp inom det socialistiska lägret inte blott har brutit den socialistiska rörelsens motståndskraft i många länder och särskilt i Tyskland, utan också givit den fascistiska reaktionen mentalt underlag och fortsätter att ge sådant:

*Ty socialismen kommer att vara fri eller inte vara
alls!*